

ŞİDDET KARŞISINDA KADININ İNSAN ONURUNUN
KORUNMASI BAKIMINDAN BİR ÖRNEK OLAY:
İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi'nin
Kamusal Kaynaklarla Desteklenmesi

Dr. iur. BERTİL EMRAH ÇETİNKAYA-ODER*

GİRİŞ

İstanbul Barosu Yönetim Kurulu'nun kararıyla 4 Mart 1999 tarihinde kurulan Kadın Hakları Uygulama Merkezi'nin yürüttüğü hukuksal yardım ve danışmanlık hizmetlerinin devlet kaynaklarıyla desteklenmesi, Türkiye'nin uluslararası toplumun onurlu bir üyesi olarak üstlendiği yükümlülükleri ve AB'ye aday ülke statüsü nedeniyle kısa vadeli bir öncelik olarak belirlemekte midir? Bu soru, Türkiye'de "toplumsal cinsiyete" ("gender")¹ dayalı ayrımcılıkla mücadele bakımın-

* İ.Ü. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı. Bağlantı: bemrah_oder@yahoo.com.

¹ Burada, cinsel kimlikler alanında çalışan bilimcilerin yakından tanıdığı, ancak Türk hukuk literatüründe yeterli ilgi görmeyen "toplumsal cinsiyet" ("gender") kavramını özellikle vurguluyoruz. Berktaş'ın "Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın" başlıklı yapıtında ayrıntılı biçimde tanımladığı gibi "toplumsal cinsiyet", biyolojik cinsiyetten farklı olarak, cinsiyetlerarası eşitliğe dayanmayan güç ilişkilerine gönderme yapar. Toplumsal cinsiyet cinslerin, toplumsal ve kültürel olarak belirlenmiş ve hem toplumlara hem de zamana göre değişkenlik gösterebilen, -Berktaş'ın ifadesiyle- "cinsiyet konumu" ya da "cins kimliğidir". Bkz. BERKTAY, F., Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, 1996, İstanbul, 16. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet alanındaki çalışmalar, cinsellik araştırmalarına değil, toplumsal ve kültürel yapının kadınlık ve erkeklik durumlarına yüklediği anlamların (kadın ve erkeklik rollerinin ve kalıplarının) araştırılması ve sorgulanmasına karşılık gelir, a.g.e. Akal, doğrudan toplumsal cinsiyet terimini kullanmamakla birlikte, kadın-erkek ilişkisini bir siyasal iktidar ilişkisi olarak ele alır ve kadın cinselliğinin toplumun

dan bir “örnek olay” niteliğindedir. Hukuku ve siyasal alanını ilgilendiren her “örnek olayda” olduğu gibi, burada da başlangıçtaki sorunun yanıtlanması hukuksal ve siyasal verilerin toplanmasına ve değerlendirilmesine bağlıdır.

Anayasa Mahkemesi'nin zinaya ilişkin kararlarında belirginleşen kadının insan onurunu koruyan uluslararası normları gözetilen yaklaşı-

ona öğrettiği toplumsal bir davranış olduğunu vurgular, karşı. AKAL, C. B., *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*, İstanbul, 1994, passim ve özellikle 22-23; Gören'in genel eşitlik ilkesinin bir uygulama biçimi olarak “farklı cinslerin eşit haklara sahip olması” (“Gleichberechtigung”) ilkesine ilişkin çalışması, “tipik toplumsal roller nedeniyle yapılan ayrımları” da kapsadığı için, toplumsal cinsiyet sorununun hukuksal boyutuna ilişkindir, bkz. GÖREN, Z., *Türk – Alman – İsviçre Hukukuna Göre Farklı Cinslerin Eşit Haklara Sahip Olması (Genel Eşitlik İlkesinin Bir Uygulama Biçimi)*, 2. Bası, İzmir, 1998, 55-59. Kandiyoti, toplumsal cinsiyet teriminin cinsiyet hiyerarşisini, dolayısıyla cinsiyetlerarası güç ilişkilerini kapsayacak biçimde anlaşılması gereğini belirtmekle birlikte, “patriyarka” (“ataerkillik”) teriminin eşitsizlik ve hiyerarşiyi, toplumsal cinsiyetten daha iyi anlattığını vurgulamaktadır. Bkz. KANDİYOTİ, D., *Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar*, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Haz. TEKELİ, Ş., 1993, İstanbul, 367 (dn. 1). Toplumsal cinsiyet, insan haklarına ilişkin uluslararası belgeler ile Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Ortadan Kaldırma Komitesi (CEDAW) ve AB organlarının kullandığı terminolojide kesin biçimde tercih edildiği için, bu çalışmada toplumsal cinsiyet terimi kullanılmıştır. “Toplumsal cinsiyete bağlı/özgü hak ihlalleri” (gender-specific violations) terimi için örnek olarak bkz. Vienna Declaration and Programme of Action, World Conference on Human Rights, June 1993, UN Doc A/CONF.157/24, 33, para 18 (1993), 32 ILM 1661. Kadına yönelik şiddetin, toplumsal cinsiyete dayandırılması konusunda bkz. Kadınlara Karşı Şiddeti Önleme, Cezalandırma ve Ortadan Kaldırmaya İlişkin İnter-Amerikan Sözleşmesi'nin 1. maddesi. Bu Sözleşme'ye www.cidh.oas.org üzerinden ulaşılabilir. Toplumsal cinsiyet yönelimli politikaların, AB organlarının temel stratejileri (“gender mainstreaming as one of the main strategies”) arasına dahil edilmesi konusunda bkz. European Conference, Follow-up by Member States of the Platform for Action established at the UN Fourth World Conference on Women, held in Beijing, China in 1995, Madrid, 23-24 November 1998, Address by Mr. Padraig Flynn; toplumsal cinsiyet yönelimli politikanın AB düzeyinde uygulanmasına ilişkin istatistikî araştırma sonuçları için bkz. POLLACK, M. A., / HAFNER-BURTON, E., *Mainstreaming Gender in the European Union*, Harvard Jean Monnet Working Paper No. 2/00, <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/00/000201.html>

mı, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün cinsiyetlerarası eşitliğin sağlanmasına yönelik izleme ve eşgüdüm çalışmaları, TBMM İçtüzük değişikliği önerisi görüşülürken Kadın-Erkek Eşitliği İzleme Kurulu'nun oluşturulmasının kabul edilmesi², Türk temsilcilerin 5-9 Haziran tarihleri arasında yapılan "Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış (Pekin+5)" başlıklı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumu'ndaki aktif tutumu³, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin ihlaline karşı bireysel başvuru yolunu öngören İhtiyari Protokol'ün (Optional Protocol)⁴ 2 Eylül 2000 tarihinde Türkiye tarafından imzalanması⁵ kadının insan onurunun korunmasına ilişkin önceliğin, siyasal ve hukuksal alandaki yansımaları olarak değerlendirilebilirler. Bu türden yansımalar, eşitlik ilkesinin, toplumsal cinsiyet sorununu da kapsayacak yeni politikalarla ve hukuksal düzenlemelerle somutlaştırılmasına öncülük edebilirler. Böylece toplumsal cinsiyet sorunu, göstermelik çözümler üretilen ya da marjinal olarak algılanan bir sorun olmaktan çıkarak, siyasal ve hukuksal alanın "temel yönelim ve eği-

² Bkz. TBMM İçtüzük Değişikliği Önerisi, Esas Komisyon Raporu (Sırasıyla):527, Esas Alınan Tasarı/ Teklif: 2/94, 3 / 2 / 2000.

³ Bkz. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün Birleşmiş Milletler Özel Oturumu Hakkındaki Raporu, Pekin+5, www.kssgm.gov.tr

⁴ Anılan Protokol, 6 Ekim 1999 tarihinde Birleşmiş Milletler'de kabul edilmiş ve 10 Aralık 1999 tarihinde imzaya açılmıştır. Protokol'ün öngördüğü bireysel başvuru, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi hükümlerinin taraf devletlerce ihlal edildiğini ileri süren kişi veya gruplar tarafından ya da bu kişi veya gruplar adına, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne (CEDAW) yapılacaktır. Komite'nin bireysel başvuru karşısındaki görevi, iddialar hakkında bağımsız olarak bilgi toplamak ve taraf devletle, ihlali araştırma ve önleme bakımından işbirliği yapmaktır. Araştırmanın sonuçları, Komite'nin yorum ve önerileri ile birlikte taraf devlete iletilir. Taraf devlet, aldığı önlemlerle birlikte, görüşünü altı ay içinde sunarak, Komite'nin yorum ve önerilerine ilişkin attığı adımları bildirmek zorundadır. İhtiyari Protokol konusunda bkz. SUCHARIPA-BEHRMANN, L., The Individual Complaints Procedure Provided for by the Optional Protocol to CEDAW, Development and Developing International and European Law, Essays in Honour of Konrad Ginther on the Occasion of His 65 th Birthday, Wolfgang Benedek (Ed.), Frankfurt a. Main, 1999, 671-686; TARHANLI, T., Birleşmiş Milletler Örgütü ve İnsan Hakları, İnsan Hakları, İstanbul, 2000, 407 (428-29).

⁵ Bu referans www.un.org.tr üzerinden edinilmiştir.

limlerinden” (“mainstream”) biri haline dönüşebilir. Bu nedenle, kadına yönelik şiddetin önlenmesinde hukuksal yardım görevini üstlenme iradesini gösteren İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi'nin mali bakımdan desteklenmesi, cinsiyete dayalı eşitsizlikleri “hukuksal başvuru yollarının etkin biçimde kullanılması” yoluyla kaldırma konusunda, Türkiye'nin yaptığı siyasal tercihin bir başka gerçekleşme biçimi olacaktır.

Merkez'in yürüttüğü hizmet, ağırlıklı olarak özel kişilerin –eş, partner, aile bireyleri gibi- kadına yönelik uyguladıkları şiddete ilişkindir. Bir başka ifadeyle, özel kişilerin ilişkisinde şiddet mağdurlarının hukuksal yardım alması, dolayısıyla Merkez'in, aile içi ve toplumsal şiddete karşı hukuksal mekanizmaların harekete geçirilmesinde destek vermesi söz konusudur. Bu durum, şiddet mağdurunun hem toplumsal baskılar ve aşağılanma, hem de şiddetin yenilenmesi riski karşısında yeniden mağdur durumuna düşmemesi bakımından özel önem taşımaktadır. İşte tam da bu nedenle, uluslararası belgelerde 1993 yılıyla beraber⁶ beliren genel eğilim, özel kişilerin uyguladıkları şidde-

⁶ 1993 yılının Haziran ayı, kadının insan haklarının uluslararası toplum tarafından kabulü bakımından dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Bu tarihte toplanan Viyana İnsan Hakları Dünya Konferansı'nda devletler, kadının insan haklarının “insan haklarının devredilmez, bölünmez ve ayrılmaz bir parçası” olduğunu ve uluslararası insan hakları sorununun özel olarak toplumsal cinsiyete bağlı/özgü hak ihlallerini de (gender-specific violations) kapsadığını resmen açıklamışlardır. Devletler toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti, cinsel taciz ve sömürünün her türünü açıkça kınamaktadırlar. Bu çerçevede kadına yönelik şiddet, cinsiyete dayalı ayrımcılıkla bağlantılandırılmıştır. Bkz. Vienna Declaration and Programme of Action, World Conference on Human Rights, June 1993, UN Doc A/CONF.157/24, 33, para 18 (1993), 32 ILM 1661. Viyana Konferansı'nın yankıları için ayrıca bkz. SULLIVAN, D. J., Women's Human Rights and the 1993 World Conference on Human Rights, [1994] AJIL, 152 (159-63); MERTUS, J. / GOLDBERG, P., A Perspective on Women and International Human Rights After Vienna Declaration: The Inside/Outside Construct, N.Y.U.J.INT'L.L. & POL. (1994), 201 (207-16). Bu çalışmanın ana metninde ayrıca ele alınan, Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi, 1993 yılının Aralık ayında kabul edilmiştir. 1994 yılının Mart ayında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, kadına karşı şiddet hakkında özel bir raportör atama kararını almıştır. Yine bu çalışmanın ana metninde ele alınacak olan Pekin (Eylül 1995) ve Pekin+5 (Haziran 2000) Dünya Kadın Konferansları, kadına yönelik şiddet sorununda devletlerin alabileceği önlemleri açıklayan belgelerle sonuçlanmışlardır.

tin önlenmesi, kovuşturulması ve cezalandırılmasında devleti sorumlu tutmak yönündedir. Devletin görevi, yalnızca devlet kaynaklı/kamu görevlilerinin işledikleri şiddet eylemlerini önlemek, kovuşturmak ve cezalandırmakla sınırlı değildir. O aynı zamanda, toplumsal kalıp ve rollerin değiştirilmesinde aktif, etkili ve özendirici olarak, toplumsal cinsiyete dayalı aile içi ve toplumsal şiddetin ortadan kaldırılması yükümlülüğü altındadır. Bunun anlamı, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın bir türü olan şiddetle mücadelede, devlete “olumlu edimler” yüklenmesidir. Aşağıda incelenecek olan Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi, devletin şiddet karşısında “gereken özeni” (“due dilligence”) göstermesine ilişkin bu yeni sorumluluklarının somutlaştırıldığı bir belge niteliğindedir. Bildirge’yi okuyan biri, ailenin ya da özel alanın da, cinsiyetlerarası eşitsizliğe dayalı güç ilişkilerinin hüküm sürdüğü “siyasal bir birim”⁷ gibi kabul gördüğünün kolayca farkına varabilir. Bildirge’nin siyasal ve hukuksal yaklaşımı, aile ya da özel alanın, şiddet ve şiddeti besleyen toplumsal rol ve kalıplar bakımından devlete karşı korunaklı bir alan yaratmadığı yönündedir.⁸ Şiddet, özel yaşamın gizliliği ya da ailenin korunması gibi ilkelerin ardına saklanamaz. Tersine, devletin bu alana müdahalesini ve özel ilişkide cinsiyetlerarası eşitliği sağlayacak önlemler almasını haklı kılar. Bu yeni uluslararası paradigma, şiddeti ortadan kaldırmaya yönelik toplumsal değişim için, her devlette “eleştirel, pratik ve destekleyici” bir işlev üstlenebilecek niteliktedir.⁹

⁷ Bu tanımlama için bkz. COOMARASWAMY, R., Reinventing International Law: Women’s Rights as Human Rights in the International Community, Edward A. Smith Lecture, Human Rights Program, Harvard Law School, 1 (7), <http://www.law.harvard.edu/programs/HRP>

⁸ Mitchell, 1971 yılında yayınladığı “Kadınlık Durumu”nda (“Woman’s Estate), “ailenin, parçalanmış ve karmaşık bir dünyada gizliliğin ve güvenliğin adasını, içine girilmeyen bir sığınağı oluşturduğu” savına ve “ailedeki iç ilişkilerin, toplumda hüküm süren dış ilişkileri, kendi kuralları içinde yeniden üretemeyeceği” inancına karşı çıkarken, aslında Bildirge’de şiddet bakımından benimsenen yaklaşımın öncüsü de oluyordu. Bkz. MITCHELL, J., Kadınlık Durumu, Çev. İNAL, G. / SAVRAN, G. / TEKELİ, Ş. / TINÇ, F. / TORUN, Ş. / ZİHNİOĞLU, Y., 1985, İstanbul, 204.

⁹ Kadına yönelik şiddet alanında, uluslararası stratejinin yerel ölçekli stratejiyi etkilemesi ve toplumsal değişimi hızlandırması konusunda daha ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. MCCONNELL, M. L., Violence Against Women: Beyond the Limits of Law, Brook. J. Int’L L. (1996), 899 (903).

Aşağıda, kadına karşı şiddeti ortadan kaldırmaya ilişkin uluslararası, ulusal ve AB düzeyindeki düzenlemeler ele alınarak, sorunun Türkiye için önemi ve önceliği ortaya konacaktır.

I. Uluslararası Hukuktaki Durum

1. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ve Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi

Kadına yönelik şiddet sorununu doğrudan ele alan en kapsamlı uluslararası belge, 20 Aralık 1993 tarihli Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi'dir.¹⁰ Bildirge öncesinde, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleş-

¹⁰ Declaration on the Elimination of Violence Against Women, GA Res 48/104 (1994). Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Ortadan Kaldırma Komitesi'nin (CEDAW) Haziran 1992 tarihinde aldığı 19 sayılı tavsiye kararı da, kadına karşı şiddet sorununa ilişkindir. Bkz. Report of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, General Recommendation No. 19, U.N. GAOR, 47 th Session, U.N. Doc. A/47/38 (1992). Özgül olarak kadının insan haklarına ilişkin olmamakla birlikte, cinsiyete dayalı ayrımcılık yasağı üzerinden koruma sağlayan uluslararası insan hakları belgeleri ve mekanizmaları konusunda bkz. CONNORS, J., General Human Rights Instruments and their Relevance to Women, Advancing the Human Rights of Women: Using International Human Rights Standards in Domestic Litigation (Papers and Statements from Asia/South Pasific regional Judicial Colloquium, Hong Kong, 20-22 May 1996); bu konu için ayrıca bkz. ÖZBEK, D., "Kadına Yönelik Cinsel Şiddete Karşılaştırmalı Hukukun Yaklaşımı" başlıklı uluslararası toplantıda "Uluslararası Metinler" bölümünde sunulan tebliğ, 11-12 Mart 2000, İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi; Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi, Kadınlara Karşı Şiddeti Önleme, Cezalandırma ve Ortadan Kaldırmaya İlişkin İnter-Amerikan Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bakımından karşılaştırmalı değerlendirmeler için bkz. ÇETİNKAYA-ODER, B. E., Şükran Aydın'dan Daphne'ye: Avrupa Düzeyinde Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi, "Kadına Yönelik Cinsel Şiddete Karşılaştırmalı Hukukun Yaklaşımı" başlıklı uluslararası toplantıda "Uluslararası Metinler" bölümünde sunulan tebliğ, 11-12 Mart 2000, İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi. Bu uluslararası toplantıda sunulan tebliğler, İstanbul Barosu tarafından yayınlanacaklardır.

mesi, şiddet sorununa doğrudan gönderme yapmamakla birlikte, ayrımcılık sorunu üzerinden şiddetin de ortadan kaldırılmasını hedefler biçimde yorumlanmaya açıktır.¹¹ Bu noktada şiddetin, Viyana İnsan Hakları Dünya Konferansı'nda ve onu izleyen kadının insan onurunu korumaya yönelik uluslararası belgelerde, "cinsiyete dayalı ayrımcılığın" özel bir türü olarak ele alındığı anımsanmalıdır.¹² Sözleşme'yi ulusal kuralların yorumunda dikkate alan ulusal mahkemeler de benzer yaklaşımı sergilemişlerdir. Sözelimi, Hindistan Yüksek Mahkemesi, kadın işçiye tecavüz konusunda, anayasal haklardan olan eşitlik, çalışma özgürlüğü, yaşam ve kişi özgürlüğü haklarını Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 11. (çalışma hakkı bakımından eşitlik) ve 24. (taraf devletlerin Sözleşme'nin içerdiği hakların gerçekleşmesi hakkındaki yükümlülüğü) maddeleri çerçevesinde yorumlamaktan çekinmemiştir.¹³

Şiddet sorunu bakımından, Sözleşme'nin şu maddeleri de yol göstericidir:

¹¹ Sözleşme'nin "Kadın Hakları Anayasası" olarak nitelenmesi konusunda bkz. ÇELİKEL, A., Farklı Cinslerin Eşit Haklardan Yararlanması, Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet, Edip F. Çelik'e Armağan, İstanbul, 1995, 92 (94). Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Ortadan Kaldırma Komitesi'nin (CEDAW) Haziran 1992 tarihinde aldığı 19 sayılı tavsiye kararı da, Sözleşme'nin, bir ayrımcılık türü olan şiddeti ortadan kaldırmaya yönelik biçimde yorumlanması gereğine işaret etmektedir. Bkz. Report of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, General Recommendation No. 19, U.N. GAOR, 47 th Session, U.N. Doc. A/47/38 (1992).

¹² Bkz. dn. 5.

¹³ Bkz. *Vishaka v. State of Rajasthan* [1997], (1998) 3 Butterworths Human Rights Cases, 261 vd.; cinsel tacizin Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Yasası'nda düzenlenmesinin, anayasaya aykırı olmadığı konusunda, Sözleşme'nin 11. maddesine (çalışma hakkı bakımından eşitlik) dayanan Avustralya Federal Mahkemesi kararı için bkz. *Albridge v. Booth* (1988), aktaran BYRNES, A., Human Rights Instruments Relating Specifically to Women, with Particular Emphasis on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, Advancing the Human Rights of Women: Using International Human Rights Standards in Domestic Litigation (Papers and Statements from Asia/South Pasific regional Judicial Colloquium, Hong Kong, 20-22 May 1996), 39 (49-50).

- 2. maddenin g bendinde, taraf devletlerin kadınlara karşı ayırım gözeten tüm ulusal ceza hükümlerini kaldırmayı üstlendikleri vurgulanmaktadır.
- 5. maddenin a bendinde de, erkeklerle kadınların kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıları ve töresel ya da benzer diğer tüm uygulamaları kaldırmak üzere, “erkek ve kadına ilişkin toplumsal ve kültürel kalıpları değiştirme konusunda uygun önlemlerin alınması” vurgulanmaktadır. Bu madde, aynı zamanda toplumsal cinsiyet yönelimli politikaların uygulanması için hukuksal bir gerekçe yaratmaktadır.
- Sözleşme'nin 6. maddesi, kadın ticaretinin önlenmesi ve kadın fahişeliğinin sömürülmesinin sona erdirilmesi için yasama işlemleri dahil her türlü uygun önlemin alınmasına ilişkindir.

Türkiye 11 / 6 / 1985 tarihli ve 3232 sayılı onay kanunu ile Sözleşme'ye taraf olmuştur.¹⁴ Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü de, Sözleşme'nin Türkiye'de uygulanması konusunda Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne (CEDAW) sunduğu son raporda, şiddet sorununu 6. maddenin uygulanması çerçevesinde ayrıntılı biçimde tartışmıştır.¹⁵

Kadına yönelik şiddetin önlenmesine odaklanan Bildirge'nin 3. maddesi, kadının insan onurunu somutlaştıran hakları sıralamaktadır. Bunlar özellikle yaşam hakkı, genel anlamıyla eşitlik, kişi özgürlüğü ve güvenliği, yasa önünde eşitlik, ayrımcılığın hiçbir biçimine maruz kalmama özgürlüğü, fiziksel ve ruhsal sağlığın en yüksek düzeyde korunması hakkı, adil ve en uygun koşullarda çalışma hakkı ve işkenceye, zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye tabi tutulmama hakkıdır.

Bildirge'nin 2. maddesinde, kadına karşı şiddetin görünüm biçimleri, şiddeti uygulayanlar ve şiddetin türü bakımından üç ayrı kategoride sınıflandırılmıştır. Öte yandan, şiddetin görünüm biçimleri kategori-

¹⁴ RG sy. 18898, 14 / 10 / 1985. Onay kanunu 19 / 1 / 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin Sözleşme'ye koyduğu çekinceleri (md. 15/2 ve 4, md. 16/1 (c), (d), (f) ve (g) ve md. 29/2) kaldırması ve Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrası hakkındaki yorumlayıcı bildirisi için bkz. TARHANLI (4), 407 (435, dn. 15).

¹⁵ CEDAW, www.kssgm.gov.tr

lere göre örneklendirilmektedir. Bu çerçevede şiddet “aile içi, toplumsal ve devlet kaynaklı” olmak üzere “fiziksel, ruhsal ve cinsel şiddet” biçiminde ortaya çıkabilir

Aile içi fiziksel, ruhsal ve cinsel şiddetin kapsamına “dayak ve hırpalama, ev halkına dahil olan kız çocuklarının cinsel suistimali, drahoma bağlantılı şiddet, evlilik içi tecavüz, cinsel bakımdan sakat bırakma ve kadına zarar veren diğer geleneksel uygulamalar, eş dışındaki ev halkına dahil kişilerin uyguladığı şiddet, şiddete dayalı sömürü” girebilir. Toplum tarafından genel olarak uygulanabilecek fiziksel, ruhsal ve cinsel şiddet “tecavüz, cinsel suistimal; iş yerinde, eğitim kurumlarında ve her hangi bir yerde cinsel taciz ya da sindirme, kadın ticareti ve fahişeliğe zorlama biçiminde” ortaya çıkabilir. Bildirge, devlet kaynaklı/devletin işlediği ya da göz yumduğu fiziksel, ruhsal ya da cinsel şiddeti ayrı bir kategori olarak saymakla birlikte örneklenmemiştir.

Bildirge'nin “Giriş” kısmının 7. paragrafında, özel bir kavramla karşılaşılır: “şiddete uğrama tehlikesi yüksek kadınlar”. “Şiddete uğrama tehlikesi yüksek kadınlar” kavramının kullanılması, şiddetle mücadelede potansiyel mağdurun özel durumunun dikkate alındığının ifadesidir. Kuşkusuz bu yaklaşım, cinsiyete dayalı hak ihlallerine ilişkin rafine ve derinlikli bir anlayışın yansımasıdır. “Şiddete uğrama tehlikesi yüksek kadınlar” grubuna özellikle azınlıklardan olan kadınlar, yerli kadınlar, mülteci kadınlar, göçmen kadınlar, kırsal topluluklarda ya da ücra yerlerde/yalıtılmış bölgelerde yaşayan kadınlar, gözlem altındaki kadınlar, tutuklu kadınlar, kız çocukları, özürlü kadınlar, yaşlı kadınlar, silahlı çatışmanın olduğu yerlerde yaşayan kadınlar girer. Bildirgenin 4. maddesinin 1 bendinde devletlerin, doğrudan bu gruba yönelik koruyucu, önleyici ve destekleyici önlem alma yükümlülüğü yer alır. Bu yükümlülük, geleneksel ya da dinsel gereklere göre değişkenlik gösterebilecek ya da mali kaynaklar gerekçesinin tartışmasız hemen kullanılabileceği türden esnek bir yükümlülük olarak ifade edilmemiştir. Amaç, şiddete karşı etkin ve etkili bir politikanın uygulanmasıdır. Etkin ve etkili politika, her türlü uygun aracı kullanarak ve gecikmeksizin özgül (spesifik) önlemler alma yükümlülüğünü öngörür. Bu çerçevedeki ilk üç yükümlülük önleme, soruşturma ve cezalandırmaya ilişkindir. Bu yükümlülükler, devletin hem kamu görevlileri hem de özel kişiler tarafından uygulanan şiddet bakımından “gereken özenle” çalışmasını (“due dilligence”) gerekli kılmaktadır.

Bildirge, devletlerin “veri toplama ve istatistiklere dayalı araştırma yapma, şiddet mağdurlarını ve tüm kadınları yargı yolları ve idari başvuru imkanları bakımından bilgilendirme, şiddet mağdurlarını destekleme ve rehabilitasyon, uluslararası işbirliği ve hükümet dışı kuruluşlarla işbirliği yapma” yükümlülüklerini de kapsamaktadır.¹⁶ Bildirge'nin vurucu noktası, şiddet mağdurlarına yönelik programların kaynaklar ölçüsünde yapılacağını vurgulamakla sınırlı kalmamasıdır. Kaynaklar, mümkün olduğunca azami biçimde kullanılmalı ve destekleme ve rehabilitasyon programlarına bütçeden pay ayrılmalıdır.¹⁷ Aynı yaklaşım, kadının bağımlılığını ve edilgen rolünü yaratan ve besleyen “toplumsal ve kültürel modeli”, toplumsal politikalar ve eğitim programlarıyla değiştirmeye ilişkin önlemler bakımından da geçerlidir.¹⁸ Böylece Bildirge, Sözleşme'nin 5. maddesinin a bendinde yer alan, erkek ve kadınlara ilişkin kalıplaşmış rollerin toplumsal ve kültürel kalıpların değişmesiyle sağlanabileceği yaklaşımını, kaynak aktarımı yoluyla güvence altına alır.

2. “Pekin IV. Dünya Kadın Konferansı” nın Sonuçları

Pekin'de düzenlenen IV. Dünya Kadın Konferansı'nın¹⁹ sonuçları da Bildirge'de belirlenen yaklaşım ve hedeflerle uyum halindedir. Bu konferans, Pekin Bildirgesi ve Pekin Eylem Platformu başlıklı iki bel-

¹⁶ Karş. Kadınlara Karşı Şiddeti Önlemeye İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin 4. ve 5. maddeleri; ayrıca karş. Kadınlara Karşı Şiddeti Önleme, Cezalandırma ve Ortadan Kaldırmaya İlişkin İnter-Amerikan Sözleşmesi'nin 8. maddesi. İnter-Amerikan Sözleşmesi'ne www.cidh.aas.org üzerinden ulaşılabilir.

¹⁷ Bkz. Kadınlara Karşı Şiddeti Önlemeye İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin 4. maddesinin g bendi.

¹⁸ Karş. Kadınlara Karşı Şiddeti Önlemeye İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin 4. maddesinin j bendi; Kadınlara Karşı Şiddeti Önleme, Cezalandırma ve Ortadan Kaldırmaya İlişkin İnter-Amerikan Sözleşmesi'nin 8. maddesinin b bendi.

¹⁹ Konferans, 15 Eylül 1995 tarihinde beş bölgesel hazırlık konferansının (Asya/ Pasifik, Latin Amerika/Karibik, Avrupa/İsrail/ABD/Kanada, Afrika ve Batı Asya konferansları) ardından toplanmıştır. Konferans'ta -hem hükümet temsilcileri, hem de hükümet dışı örgütlerin oluşturduğu forumda- 47 000 delege yer almıştır. Bkz. HELWIG, G., Weg zur Gleichberechtigung, Frauen in Deutschland, Informationen zur politischen Bildung 254, 1997, 1.

ge ile sonuçlanmıştır.²⁰ Pekin Bildirgesi'nin 29. paragrafı kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddeti önleme ve ortadan kaldırma hedefini açıkça dile getirmektedir. "Kadın ve Şiddet", konferansın on iki kritik konusu arasında yer almıştır.²¹

Pekin Eylem Platformu'nun 112. paragrafı şiddeti, "kadınları insan hakları ve temel özgürlüklerini kullanmaktan yoksun bırakan, bu hak ve özgürlükleri ihlal eden ya da ortadan kaldıran" bir eylem olarak tanımlamıştır.²² Platform'un 113. paragrafı, Kadına Karşı Şiddeti Önlemeye İlişkin Bildirge'nin şiddet tanımını ve kapsamını aynen benimsemekte ve 116. paragrafı, anılan Bildirge'nin şiddet karşısında "özellikle savunmasız" olarak tanımladığı kadınlara gönderme yapmaktadır. Eylem Platformu, şiddetin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasında alınacak önlemleri somut biçimde sınıflandırır. Stratejik hedefler olarak tanımlanan bütünleşmiş önlemler paketi altında²³, devletlere yönelik olarak bir dizi eylem sıralanmıştır. Bunların arasında üç kategori önlem, İstanbul Barosu'nun hukuksal yardım ve danış-

²⁰ Report of the Fourth World Conference on Women, U.N. Doc. A/CONF. 177/20 (1995). Pekin Bildirgesi ve Pekin Eylem Platformu'nun Türkçe çevirisi www.kssgm.gov.tr adresinden sağlanabilir. Pekin Eylem Platformu, 190 devlet tarafından imzalanmış olmakla beraber, Platform hükümlerinin, devletleri uluslararası hukuk bakımından bağlamadığı kabul edilmiştir. Platform tavsiye niteliğinde hükümler (recommendations) içermektedir. Bkz. Report of the Fourth World Conference on Women, U.N. Doc. A/CONF. 177/20 (1995), 173.

²¹ "Kadın ve Şiddet" dışındaki kritik konular şunlardı: "Kadın ve Yoksulluk", "Kadın ve Eğitim", "Kadın ve Sağlık", "Kadın ve Silahlı Çatışma", "Kadın ve Ekonomi", "Kadın ve Karar Alma Mekanizmaları", "Kadın ve Ulusal Mekanizmalar", "Kadının İnsan Hakları", "Kadın ve Medya", "Kadın ve Çevre", "Kız Çocukları". Bkz. Report of the Fourth World Conference on Women, U.N. Doc. A/CONF. 177/20 (1995).

²² Platform tavsiye niteliğinde hükümler içerse de, şiddete ilişkin hükümlerine hiçbir devletin itiraz etmemesi dikkate alındığında, Platform hükümlerinin uygulanmasıyla şiddet alanında teamül kurallarının oluşabileceği yönünde bkz. DORMADY, V. A., Women's Rights in International Law: A Prediction Concerning the Legal Impact of the United Nations' Fourth World Conference on Women, Vand. J. Transnat'l L. (1997), 97 (112 ve 114).

²³ Bkz. Eylem Platformu'nun 123. paragrafı Stratejik Hedefler D.1.

manlık faaliyetinin kamusal kaynaklarla desteklenmesi konusunda açıkça yol göstermektedir:

-Eylem Platformu'nun 124 (h) paragrafında, hukuksal başvuru yollarının kullanılması konusunda devletlerin sorumluluğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevedeki önlem, şiddete maruz kalmış kadınların adli mekanizmalara ulaşmalarını sağlamak ve bu mekanizmalar yoluyla haklarını aramaları için "haklarının ne olduğu konusunda" bilgi vermektir.

-İkinci önlem, 124 (l) paragrafında yer almaktadır. Bu önlem, kadınların ve kız çocuklarının kendilerine yönelik şiddet hareketlerini, "cezalandırma ve misilleme korkusu olmadan, ücretsiz, güvenilir ve gizliliğe saygı duyulan bir ortamda" açıklayabilmeleri için "kurumsal mekanizmaları" oluşturmaktır.

-Konuya ilişkin üçüncü kategori önlem, kaynak aktarımına ilişkindir. Eylem Platformu'nun 124 (p) paragrafına göre, kadına yönelik şiddetin kaldırılmasına ilişkin faaliyetlere bütçede yeterli kaynak tahsis edilmeli ve kamusal kaynaklar harekete geçirilmelidir.

3 "Pekin+5" Özel Oturumunda Şiddet Sorununa İlişkin İlerlemeler

5-9 Haziran 2000 tarihleri arasında New York'ta yapılan "Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" (Pekin+5) başlıklı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumu'nun Sonuç Belgesi (Final Outcomes Document)²⁴, ulusal öncelikler arasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ilk sıraları alamamasındaki etkenleri sıralamakta ve bunlarla mücadeleyi hedeflemektedir. Söz konusu etkenler arasında, devlet yapılanmasında eşitlik sorununun marjinal bir konu olarak algılanması ve sivil toplum örgütleriyle güçlü bağların kurulamaması da yer almaktadır. Sonuç Belgesi'nin 4. Bölümü, Pekin Eylem Platformu'nda yer alan taahhütlerin teyidi niteliğindedir. Eylem Platformu'nda yer alan önlemlerin hayata geçirilmesi, evrensel bir bütün oluşturan insan haklarının tam anlamıyla korunması ile eş değer tutulmuştur.

²⁴ Bkz. Final Outcomes Document, Beijing+5, Women 2000: Gender Equality, Development and Peace for the 21 st Century, www.oneworld.org/whrnet/beijing/finaloutcomehtm

Belge'nin 51. paragrafında, Kadınlara Karşı Şiddeti Önlemeye İlişkin Bildirge ve Pekin Eylem Platformu'ndaki şiddet tanımı benimsenmiştir. Buna göre, toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşmadaki en büyük engel "dayak ve diğer ev içi şiddet türleri, cinsel suistimal, cinsel kölelik, kadın ve çocuk ticareti, fahişeliğe zorlama, cinsel taciz, ırkçılık, ırk ayrımcılığı, etnik temizlik, silahlı çatışma, işgal, din ve din karşıtı aşırılıklar ve terörizm gibi kültürel önyargılardan kaynaklanan şiddet türleri dahil olmak üzere kadınlara karşı şiddet" olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç Belgesi'nin 130 (a) paragrafı, Kadına Karşı Şiddeti Önlemeye İlişkin Bildirge ve Eylem Platformu'ndan bir adım ileri giderek erken ve zorla evlendirme ile namus cinayetlerini de şiddet kapsamında özellikle vurgulamışlardır. Erken ve zorla evlendirme ile namus cinayetleri Türk Delegasyonunun şiddetin kapsamına girmesini önerdiği eylemler arasında yer almaktaydı.²⁵ Delegasyonun aktif tutumu sonucu bu öneri Sonuç Belgesine yansımıştır. Türk delegasyonun başka önerileri de ulusal ve uluslararası düzeyde alınacak önlemler paketi altında, Sonuç Belgesi'ne girmiştir. Bunlar, evlilik içi tecavüzün şiddet türleri arasında yer alması, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi konusunda kaynak aktarımı, şiddeti önlemeye yönelik eğitim programları uygulanması ve şiddeti uygulayanların yasal kovuşturmayla uğramasına yönelik koruyucu önlemlerin artırılmasını kapsamaktadır.²⁶

II. Türkiye'deki Hukuksal Durumun Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetin Önlenmesi Konusundaki Uluslararası Yaklaşım Bakımından Değerlendirilmesi

Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) kadına yönelik şiddet karşısındaki yaklaşımı, Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Mil-

²⁵ Bkz. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün Birleşmiş Milletler Özel Oturumu Hakkındaki Raporu, Pekin+5, www.kssgm.gov.tr

²⁶ Bkz. Sonuç Belgesi'nin 10., 11., 51., 103a, 103d, 130e ve 130g paragrafları, Final Outcomes Document, Beijing+5, Women 2000: Gender Equality, Development and Peace for the 21 st Century, www.oneworld.org/whrnet/beijing/finaloutcomehtm; Türkiye'nin önerileri için bkz. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün Birleşmiş Milletler Özel Oturumu Hakkındaki Raporu, Pekin+5, www.kssgm.gov.tr

letler Bildirgesi'nin gerisindedir. TCK'nın "Adabı Umumiye ve Nizamı Aile Aleyhine Cürümler" başlığını taşıyan 8. bölümünün 414-424. maddeleri, cinsel saldırı suçlarına ilişkindir.²⁷ Kişiye karşı işlenen bu suçların şahıslara karşı cürümler başlığını taşıyan 9. Bölüm yerine, genel adabı ve aile düzenini ön plana çıkaran 8. bölümde yer alması, "kişinin maddi ve manevi varlığının korunması" ve "insan onurunun" 1982 Anayasası'nın özgürlükler rejimindeki merkezi rolüyle bağdaşmaz niteliktedir. 1982 Anayasası'nın 17. maddesi, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirmesini, vücut bütünlüğünün dokunulmazlığını ve insan onuru ile bağdaşmayan muamele yasağını içermektedir. Kişinin "maddi ve manevi varlığının gelişmesinin", 1982 Anayasası'nın 5. maddesinin devlete yüklediği "temel amaç ve görevlerden" biri olması, bu merkezi rolü doğrulamaktadır.

TCK. 423. maddenin 1. fıkrasında evlenme vaadiyle "kızlık bozma" suçu düzenlenmiştir. Ünver'in ayrıntılı olarak açıkladığı gibi, doktrin ve uygulama, suçun koruduğu değerın "kızlık zarı" olduğu yönünde örneklere sahiptirler.²⁸ TCK'nın 429. maddesi kız ve kadın kaçırma suçunu düzenler. Bu madde, kadının evli ya da bekar olmasına göre farklı cezalar verilmesini öngörmektedir.²⁹ 433. maddeye göre, kaçırmanın evlenme amacıyla yapılması halinde cezada indirim yapılmaktadır. TCK'nın 453. maddesi, şerefını kurtarmak için doğurduğu çocu-

²⁷ İtalya, Şubat 1996 tarihinde Ceza Kanunu'nda yaptığı değişiklikle, tecavüzü genel adaba karşı işlenen suçlar arasından çıkararak, kişiye karşı işlenen suçlar arasına katmıştır. Bu değişim, İtalyan feministleri ve muhafazakar politikacıların –özellikle Benito Mussolini'nin torunu Alessandro Mussolini'nin- ortak tavrıyla gerçekleşmiştir. Bu konu ve değişikliğin siyasal sonuçları konusunda bkz. EVERHART, A. J., Predicting the Effect of Italy's Long-Awaited Rape Law Reform on "the Land of Machismo", Vand. J. Transnat'l L. (1998), 671 (705-717). Danimarka, Hırvatistan, Rus, Alman ve Polonya hukukundaki durum bakımından ayrıca bkz. ÜNVER, Y., Özellikle Cinsel Suçlar Alanında Olmak Üzere, Kadınlarla İlgili Ceza Hukuku Normlarındaki Değişim ve Türkiye'deki Durum, Adalet Yüksek Okulu 20. Yıl Armağanı, İstanbul, 2001, 293 (297-98).

²⁸ Ünver, Yargıtay'ın bazı kararlarında, suçun koruduğu hukuksal değerın "özgür iradenin saptırılması" olarak belirlendiğine de dikkat çekmektedir, bkz. ÜNVER (27), 293 (324).

²⁹ Bu norma ve uygulamasına yönelik eleştirel yaklaşım için GÖREN (1), 48; ÜNVER (27), 293 (325).

ğu öldüren kadının, diğer adam öldürme fiillerinde verilen cezaların çok altında, 4-8 yıl cezaya çarptırılmasını öngörmektedir. “Şerefın korunması” biçiminde ortaya çıkan geleneksel anlayış, bu ceza normunun koruduğu hukuksal değerin ta kendisidir.³⁰ 462. madde ise, adam öldürme ve müessir fiilin, gayri meşru ilişkide bulunduğu şüphesiz bulunan kadının kanuni tanıma giren yakını tarafından işlendiğinde, cezanın hafifletilmesini düzenleme altına almaktadır.³¹ Öte yandan, Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun aile içi cinsel tecavüzün sadece anal olanını TCK md. 478 kapsamında “aile efradına fena muamele” olarak değerlendiren kararı da,³² eşlerin evlilik birliği süresince de ileri sürebilecekleri “insan onuru” ve cinsel rızayı da içeren “kişinin maddi ve manevi varlığının korunması” hakkı ile bağdaşmaz niteliktedir. TCK’nın ırza geçmeye ilişkin düzenlemesinde, evlilik bakımından bir istisna olmasa da, doktrindeki baskın görüş ve uygulamada, evlilik içi tecavüzün “ırza tecavüz” suç tipinin kapsamına sokulmaması, evlilik birliği süresince “kişinin maddi ve manevi varlığının korunmasına” ilişkin anayasal hakkın çiğnenmesi sonucunu doğurmaktadır.³³

“Yargının ensest ayıbı” olarak basına yansıyan aile içi tecavüz davasında,³⁴ Yargıtay Genel Kurulunun on iki üyesinin yaklaşımı, ceza kurallarının yorumunda kadının insan onurunu korumaya dayalı uluslararası standardın ne denli uzağında olunduğunun bir başka örneğini oluşturmuştur. Bu davanın konusu, 14 yaşındaki bir kız çocuğunun, öz babası tarafından birden çok sayıda ırzına geçilmesi idi. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, “korku ve utanç rıza gösterme olarak nitelenemez” gerekçesiyle dava mahkemesinin kararını onaylamıştır. An-

³⁰ “Şerefın korunmasının” değil, psikolojik unsurlar ve kusurun ceza dengesini sağlaması gerektiği yönünde bkz. ÜNVER (27), 293 (329).

³¹ Bu maddenin kaldırılması ve benzer olayda haksız tahrike ilişkin TCK md. 51’in uygulanması yönünde bkz. ÜNVER (27), 293 (331). Ünver, bugün TCK md. 462 kapsamına giren eylemin, yalnızca TCK md. 51’in uygulanması halinde, sözgelimi ayrı ikamet, yaş büyüklüğü vd. nedenlerle, “haksız tahrik” kapsamına giremeyeceğine de işaret etmektedir, a.g.e. 293 (330).

³² Aktaran ve eleştiren ÜNVER (27), 293 (321-22).

³³ Doktrin, uygulama ve eleştiriler için bkz. ÜNVER (27) 293 (323).

³⁴ “Şu Zihniyete Bak”, 20.3.2000 tarihli Radikal gazetesinin manşeti; KESKİN, A., “Yargının Ensest Ayıbı”, 20.3.2000, Radikal; BERKTAY, F., “Bir Kararın Anatomisi”, 24.3.2000, Yorum-Radikal.

çak kararın onaylanmasında sadece bir oy fark vardır. Yargıtay Ceza Genel Kurulunun on iki üyesi, mağdurenin rızasının bulunduğu görüşünü paylaşmaktadırlar.

Berktaş'ın da yukarıda aktarılan örnekler bakımından vurguladığı gibi, TCK hükümlerine yansıyan yaklaşım, "kadını kendi haysiyet ve namusundan sorumlu özerk bir birey olarak görmemekte"³⁵ ve geleneksel ve toplumsal yapıyı kadının insan onurunun korunması bakımından değiştirme hedefine ters düşmektedir.

Aile içi şiddetin önlenmesi bakımından, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun Türk hukukunda kadının ve çocuğun şiddete karşı korunmasında en önemli girişimdir.³⁶ 1998 yılında yürürlüğe giren bu kanuna, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun AB'ye uyum sürecinde Kopenhag kriterlerinin uygulanması bakımından hazırladığı raporda da değinilmiştir.³⁷ Türk Hükümeti de, anılan rapor çerçevesinde yer alan ve geliştirilmesi düşünülen kırkbir kanun arasına 2001 yılının sonu itibariyle Ailenin Korunmasına Dair Kanunu da katmıştır.³⁸ Kanuna göre, kadının şiddete uğradığına ilişkin iddiasını kanıtlama konusunda ispat külfeti bulunmaktadır. Sulh Mahkemesi'ne yapılacak olan başvuru harca tabi değildir. Mahkeme, şiddet uygulayan eşin eve yaklaşmasını engelleyici bir tedbir kararı verebilmektedir. Tedbire uymayan eş hakkında tutuklama kararı verilebilir.

TCK'nın kadının insan onurunun korunması bakımından uluslararası eğilimle bağdaşmayan hükümleri somut norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelse, iptal edilmeleri olası mıdır? ³⁹

³⁵ BERKTAY, F., Kadının İnsan Hakları, İnsan Hakları, İstanbul, 2000, 349 (362).

³⁶ Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. CENTEL, N., Mağdurun Korunmasında Yeni Bir Yaklaşım, Prof. Dr. Sahir Erman'a Armağan, İstanbul, 1999, 124 vd.

³⁷ Bkz. Başbakanlık İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu Sekreteryası Eşgüdümünde Hazırlanan Rapor (Taslak), "Kopenhag Siyasi Kriterleri Işığında Türkiye'nin Alması Gereken Önlemler", "Demokrasi, Hukukun Üstünlüğü, İnsan Hakları", Ankara, Mayıs 2000, 17.

³⁸ Bkz. Radikal, 22 Eylül 2000, İki yılda 41 yasa çıkacak, 6.

³⁹ Kadına karşı şiddetin önlenmesinde, insan onurunun korunmasını üstün bir değer olarak benimseyen yaklaşımla bağdaşmayan bir örnek, Anayasa Mah-

Anayasa Mahkemesinin son dönem içtihadı içinde yer alan ve “kocanın zinasına” ilişkin TCK’nın 441. maddesini Anayasaya aykırı bulan kararı, uluslararası eğilimi gözeten göndermeler içermektedir.⁴⁰ Davanın açıldığı tarihte, TCK kadın ve erkeğin zinasını iki farklı hükmünde düzenliyordu. Koca, karısı ile birlikte ikamet ettiği evde veya herkesin bileceği şekilde başka yerde, karı-koca gibi geçinmek için başkası ile evli olmayan bir kadınla yaşarsa zina suçunu işlemiş sayılıyordu (TCK md. 441). Oysa, kadının zinası “zina eden karı hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası tertip olunur” hükmüyle, hiçbir koşula bağlı tutulmadan cezalandırılıyordu (TCK md. 440). “Kocanın zinası” kararında Anayasa Mahkemesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkında Birleşmiş Milletler Sözleşmesine gönderme yaparak, özellikle Sözleşmenin 2. maddesinin g bendinde yer alan, taraf devletlerin “kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden bütün ulusal cezai hükümleri ilga etme” yükümlülüğünü vurgulamaktadır.⁴¹ Karara göre, uluslararası belgeler ile Anayasanın 10.

kemesinin “İffetsiz Kadınlar” kararıdır. Bkz. E. 1988/4, K. 1989/3, K.t. 12.1.1989, AMKD 25, 3-24. TCK’nın “Adabı Umumiye ve Nizamı Aile Aleyhine Cürümler” babında yer alan eski 438. maddesindeki hükme göre, fuhuş meslek edinen kadınları kaçıran ve ırzına geçenlere, bu niteliğe sahip bulunmayan kadınları kaçıran ve ırzına geçenlere oranla daha az ceza verilmesi öngörülüyordu. Bu hüküm hakkındaki Anayasaya aykırılık iddiası, Anayasa Mahkemesinin on bir yargıcından yedisinin oyuyla reddedilmişti. Söz konusu hükmün, Anayasanın 17. maddesindeki “insan haysiyetiyle bağdaşmayan muameleye tabi tutulma yasağı” ile çatıştığı yönünde bkz. TANÖR, B., Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, 1995, İstanbul, 32; ayrıca bkz. ÇELİKEL, A., TCK’nın 438. Maddesi İnsan Onuruna Aykırıdır, Görüş, Şubat 1990, 13; hükmün, Anayasanın hukuk devletine ilişkin 2., temel hak ve özgürlükleri sınırlayan engellerin kaldırılması yolunda Devletin temel görevleriyle ilgili 5., yasa önünde eşitlik ve kişi dokunulmazlığı ve kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkına ilişkin 17. maddesiyle bağdaşmadığı yönünde bkz. Necdet Darıcıoğlu ve Servet Tüzün’ün karşı oy yazıları, E. 1988/4, K. 1989/3, K.t. 12.1.1989, AMKD 25, 20-24; kararı, suç ve ceza normu koymak bakımından devletin sınırsız takdir yetkisini kabul ettiği ve hukuksal korumayı derecelendirdiği gerekçesiyle eleştiren bir başka görüş için bkz. ÜNVER (27), 243 (327). Yasa koyucu, 438. maddeyi 21.11.1990 tarihinde 3679 sayılı yasayla ilga etmiştir.

⁴⁰ E. 1996/15, K. 1996/34, K.t. 23.9.1996, AMKD 32, 800-809;

⁴¹ E. 1996/15, K. 1996/34, K.t. 23.9.1996, AMKD 32, 800 (807). Bu kararda gönderme yapılan diğer uluslararası belgeler, İnsan Hakları Evrensel Bildirge-

maddesinde yer alan “eşitlik” ilkesi arasında, “özde bir farklılık” yoktur. Ayrıca, ulusal düzenlemelerin uluslararası belgelerde ifade edilen “çağdaş hukuk anlayışına” uygun hale getirilmesi gerekmektedir.⁴² 1999 yılında, “evli kadının zinasına” ilişkin TCK’nın 440. maddesi, “kocanın zinasına” ilişkin 441. maddenin Anayasaya aykırı bulunarak suç olmaktan çıkması nedeniyle ve bu durumun “eşitlik” ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir.⁴³ Bu kararda da, “kocanın zinası” kararında kullanılan uluslararası metinlere gönderme yapılmaktadır.⁴⁴

Bu kararlardaki yaklaşım, Türk hukuk düzenindeki ayrımcı kuralların ayıklanması için somut norm denetimi yoluyla anayasa yargısına başvurulması konusunda özendiricidir.⁴⁵ Kadınlara Karşı Şiddetin

si (Başlangıç kısmında yer alan kadın-erkek eşitliği, haklardan yararlanmada ayrımcılık yasağına ilişkin 2. madde, yasa önünde eşitliğe ilişkin 7. madde) ve AİHS’dir (hak ve özgürlüklerden yararlanmada ayrımcılık yasağına ilişkin 14. madde). Bkz. E. 1996/15, K. 1996/34, K.t. 23.9.1996, AMKD 32, Cilt 2, 800 (805-806).

⁴² E. 1996/15, K. 1996/34, K.t. 23.9.1996, AMKD 32, 800 (807); TCK’nın 441. maddesinin Anayasaya aykırılığı sorunu, 1968 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından tartışılmış ve iki yargıcın muhalefetine karşılık anayasaya uygun bulunmuştu. Kararın metni için bkz. E. 1968/13, K. 1968/56, K.t. 28.11.1968, SAVAŞ, V. / MOLLAMAHMUTOĞLU, S., Türk Ceza Kanununun Yorumu, Ankara, 1995, Cilt 3, 3987 vd.

⁴³ Rumpf, zina suçunun Türk hukuk düzeninden ayıklanmasının, yasa koyucunun hukuk politikası ile gerçekleşmediğine dikkat çekerek, bu alanda anayasal ilkeler olan eşitlik ve orantılılık ilkesine uyulduğu sürece yeni yasal düzenleme yapılması olasılığına dikkat çekmektedir. RUMPF, C., Das merkwürdige Ende der Strafbarkeit des Ehebruchs, Zeitschrift für Türkeistudien, 1/99, 119 (124). Türk Ceza Kanunu Tasarısı’nda zinanın eşitlik ilkesine uygun biçimde yeniden düzenlenmesi, Rumpfu doğrulamıştır. Tasarı için bkz. ÜNVER (27), 243 (341).

⁴⁴ Bkz. E. 1998/3, K. 1998/28, K.t. 23.6.1998, AMKD 35, Cilt 1, 205 (209).

⁴⁵ Ancak bu noktada, kararda karşı oy kullanan iki yargıcın görüşlerini, kimi yerleri eğik yazıyla (italik) vurgulayarak aktarmak yerinde olacaktır: “Zina suçu karı ve kocaya karşı zarar verdiği gibi *amme nizamına* da zarar vermektedir. Bu sebeplerle, durumlarındaki ve konumlarındaki farklılıklar dolayısıyla, *kamu yararı ve sair haklı nedenlere* dayanılarak yasalarla farklı düzenlemeler getirilmesi, Anayasanın eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmadığından, yapılan itiraz başvurusunun reddine karar verilmesi gerekirken TCK’nın 440. maddesinin, Anayasanın 10. maddesine aykırı olduğuna ve ip-

Önlenmesine İlişkin Bildirgede de ifadesini bulan “çağdaş hukuk anlayışı”, kadının insan onurunun korunmasını bir öncelik saymaktadır. Anayasa Mahkemesi, bu önceliği ne kadar önemsediyini, yürürlükte olan TCK hükümleri bakımından somut norm denetimi yoluyla önüne gelecek davalarda açıklayabilir.⁴⁶ Bu olası davalarda yorumlanması gereken anayasa kuralları, öncelikle 17. maddede güvence altına alınan “insan onuru” ve “maddi ve manevi varlığın korunması” hakkıdır. Anayasa Mahkemesi, evli erkeğin zinasından doğan çocuğun baba tarafından tanınamayacağını öngören Medeni Kanun’un 292. maddesine ilişkin kararında, 1982 Anayasası’nın 12. maddesinde yer alan “kişiliğe bağlı, devredilmez, dokunulmaz ve vazgeçilmez” hak anlayışını yorumlarken, 20 Kasım 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi’ni de destek ölçü norm olarak kullanmıştır.⁴⁷ Bu bildirme, tıpkı Kadınlara Karşı Şiddeti Önlemeye İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi gibi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda oybirliği ile kabul edilmiştir. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık esasını somutlaştıran ve cinsel rızayı kişinin maddi ve manevi varlığının korunması çerçevesinde görmeyen ceza normlarının anayasaya aykırılığının saptanmasında, Kadınlara Karşı Şiddeti Önlemeye İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi’nin de destek ölçü norm olarak kullanılması mümkündür.

III. Avrupa Birliği’nde Kadına Karşı Şiddeti Önlemeye Yönelik Girişimler⁴⁸

AB hukukunun toplumsal cinsiyet sorunu karşısındaki tavrının, üç

taline mütedair çoğunluk görüşüne katılmıyoruz.” Bkz. E. 1998/3, K. 1998/28, K.t. 23.6.1998, AMKD 35, Cilt 1, 205 (213-14).

⁴⁶ Hindistan Yüksek Mahkemesinin, kadın işçiye tecavüz konusunda, anayasal haklardan olan eşitlik, çalışma özgürlüğü, yaşam ve kişi özgürlüğü haklarını Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin 11 ve 24. maddeleri çerçevesinde yorumladığı bir örnek için bkz. *Vishaka v. State of Rajasthan* [1997], (1998) 3 Butterworths Human Rights Cases, 261 vd.

⁴⁷ E. 1990/15, K. 1991/5, K.t. 28.2.1991, AMKD 27, Cilt 1, 161 (177). Çocuğun, işkence ve diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulmama hakkının Türk hukukunda uygulanması konusunda bkz. USTA SAYITA, S., Çocuk Hakları, İnsan Hakları, İstanbul, 2000, 373 (376-378).

⁴⁸ Bu bölümde ileri sürülen görüşlerin bir bölümü, yazarın “Kadına Yönelik

yaklaşımı birden barındırdığını saptamak mümkündür.⁴⁹ Bunlardan ilki, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran antlaşmanın (AETA) “eşit işe eşit ücret ilkesini” içeren 119. maddesi çerçevesinde gelişen “eşit davranma” yaklaşımıdır. Eşit davranma yaklaşımı, hem Avrupa Toplulukları Mahkemesi'nin (ATM) “eşit işe, eşit ücret ilkesini” yorumlamasına, hem de bu ilkenin Topluluk işlemleri aracılığıyla somutlaştırılmasına karşılık gelir.⁵⁰ Burada kadın, ortak pazarın öznelerinden

Cinsel Şiddete Karşılaştırmalı Hukukun Yaklaşımı” başlıklı uluslararası toplantıda sunduğu tebliğinin özeti niteliğindedir. Bkz. ÇETİNKAYA-ODER (10).

⁴⁹ Üçlü yaklaşım modelinde, Rees'e dayanılmaktadır. Bkz. REES, T., *Mainstreaming Equality in the European Union: Education, Training and Labor Market Policies*, New York, 1998, 29 / 32 / 37; aynı yönde POLLACK / HAFNER-BURTON (1), 2-3.

⁵⁰ AETA'nın 119. maddesinin uygulama alanı konusundaki ATM kararları için bkz. C-13/94 s. *Cornwall County Council* kararı [ATKD (1996) I-2143]; C-249/96 s. *Grant* kararı [ATKD (1998) I-621]; “eşit işe eşit ücret ilkesinin” uygulanması konusunda ulusal kuralların denetimi için bkz. C-43/75 s. *Defrenne II* kararı [ATKD (1976) 455]; 149/77 s. *Defrenne III* kararı [ATKD (1978) 1365]; 129/79 s. *Wendy Smith* kararı [ATKD (1980) 1275]; 157/87 s. *Murphy* kararı [ATKD (1988) 673]; 171/88 s. *Rinner-Kühn* kararı [ATKD (1989) 2743]; C-262/88 s. *Barber* kararı [ATKD (1990) I-1889]; işe girme ve iş koşullarında eşit haklara sahip olma ilkesi için bkz. 14/83 s. *von Colson ve Kamann* kararı [ATKD (1984) 1891]; C-271/91 s. *Marshall II* kararı [ATKD (1993) I-4367]; C-180/95 s. *Draempaehl* kararı [ATKD (1997) I-2195]; C-177/88 s. *Dekker* kararı [ATKD (1990) I-3941]; C-188/89 s. *Foster* kararı [ATKD (1990) I-3313]; C-345/89 s. *Stoeckel* kararı [ATKD (1991) I-4047]; “olumlu eylem” niteliğindeki ulusal kuralların denetimi için bkz. C-450/93 s. *Kalanke* kararı [ATKD (1995) I-3051]; C-409/95 s. *Marschall* kararı [ATKD (1997) I-6363]; ayrımcılık bakımından istisnalar ve sınırlamalar için 165/82 s. *Komisyon / Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda* kararı (“Ebeler” kararı) [ATKD (1983) 3431]; 184/83 s. *Hofmann* kararı [ATKD (1984) 3047]; 222/84 s. *Johnston* kararı [ATKD (1986) 1651]; ayrımcılıkta ispat külfeti konusunda bkz. 109/88 s. *Danfoss* kararı [ATKD (1989) 3199]; C-127/92 s. *Enderby* kararı [ATKD (1993) I-5535]. Ayrımcılık alanındaki belli başlı Topluluk işlemlerinin başlıklarının Türkçe çevirileri ve Almanca referansları şöyle sıralanabilir: 76/207 s. Kadın ve Erkeklerle Eşit Davranma Yönergesi, ABl. 1976 L 39/40; 82/43 s. Kadın ve Erkeklerin Fırsat Eşitliği İçin Danışma Komitesinin Kurulması Kararı, ABl. 1982 L 20/35 ve bu kararda yapılan değişiklik için ayrıca bkz. 95/420 s. Karar, ABl. 1995 L 249/43; 86/378 s. Sosyal Güvenlikte Eşit Davranma Yönergesi, ABl. 1986 225/40; 86/613 s. Serbest Meslek-

biri olduğu için ayrımcılığa karşı korunmaktadır. Ancak ATM, Topluluk hukukunun yazısız bir temel hakkı olarak gördüğü genel eşitlik ilkesi üzerinden de, ayrımcı ulusal düzenlemelerin Topluluk hukukuna aykırı olabileceğini açıklamıştır.⁵¹

İkinci yaklaşım, “olumlu eylem” (“positive/affirmative action”) yaklaşımıdır. Olumlu eylem, kadın lehine uygulanacak özgül stratejiler ve bunları uygulayan mali kaynakların yaratılması yoluyla, toplumsal alanda eşitsizliği kaldırmayı hedefler.⁵² Avrupa Komisyonu’nun eylem programları yoluyla kadın işgücü, kadın girişimciler, kadının siyasal yaşama katılımı projelerini ve kadın grupları arasındaki iletişimi sağlayacak ağları desteklemesi olumlu eylem yaklaşımıyla gerçekleşmiştir.⁵³ Komisyon’da Eşit Fırsatlar Biriminin (Equal Opportunities Unit) kurulması da olumlu eylem içinde yer alır. Maastricht’te yapılan değişiklikle Avrupa Topluluğu Antlaşması’na (ATA), şiddetin önlenmesi bakımından “olumlu eylemleri” destekleyecek bir hüküm eklenmişti. Bu hüküm, sağlık düzeyinin yükseltilmesinde Konsey’in “tavsiye kararı” alabileceği öngörmekteydi.⁵⁴ Amsterdam Antlaşması’nın ATA’da yaptığı değişiklikle, Konsey’in yetkisi genişletilmiştir. Artık Konsey, “insan sağlığının korunması ve geliştirilmesi” konusunda destek önlemler (Fördermassnahmen) alma yetkisine de sahiptir.⁵⁵ Bu yetkinin kullanıldığı örneklerden biri de, aşağıda ele alınacak olan ve kadınlara, çocuklara ve gençlere yönelik şiddetle mücadeleyle ilişkin *Daphne* kararıdır. Öte yandan, Amsterdam Antlaşması ATA’ya ek-

lerin İcrasında Eşit Davranma ve Annenin Korunması Yönergesi, ABl. 1986 L 359/56; 92/85 s. Hamile İşçilere İlişkin Koruma Yönergesi, ABl. 1992 L 348/1; 97/80 s. Cinsiyete Dayalı Ayrımcılıkta İspat Külfeti, ABl. 1998 L 14/6.

⁵¹ Bkz. 149/77 s. *Defrenne III* kararı [ATKD (1978) 1365].

⁵² ATA’ya Amsterdam Antlaşması çerçevesinde eklenen yeni düzenleme çerçevesinde eşit davranma ilkesi, üye devletlerin çalışma yaşamında daha az sayıda temsil edilen cinsiyete yönelik “olumlu eylemler” almasını engellemez. Bkz. ATA’nın Amsterdam Antlaşması ile değişen metninde 141. maddenin 4. fıkrası.

⁵³ Örnek olarak bkz. Kadın ve Erkeklerin Fırsat Eşitliği İçin Eylem Programı, ABl. 1995 L 335/37.

⁵⁴ ATA’nın Amsterdam Antlaşması öncesindeki metninde 129. maddenin 4. fıkrası.

⁵⁵ ATA’nın Amsterdam Antlaşması ile değişen metninde 152. maddenin 4. fıkrasının c bendi.

lediği bir başka madde ile, Konseyin, aralarında cinsiyete dayalı ayrımcılığın da bulunduğu, ayrımcılık karşıtı önlem alma yetkisini düzenlemektedir.⁵⁶

Son yaklaşım, “toplumsal cinsiyeti AB’nin temel yönelim ve politikalarının” her alanına dahil etmektir (“gender mainstreaming”). Bu aşama, toplumsal cinsiyet sorununun tüm Topluluk politikalarına sistematik biçimde dahil edilmesini öngörür. Amsterdam Antlaşması ile Topluluğun ödevleri arasına, kadın-erkek eşitliğini geliştirme de katılmıştır.⁵⁷ Antlaşmanın, ATA’da yaptığı değişiklik uyarınca, kadın-erkek eşitliğinin desteklenmesi ve geliştirilmesi, ulaştırmadan tarıma kadar uzanan çeşitli Topluluk politikalarında gözetilmesi gereken bir öncelik olarak belirlemektedir.⁵⁸ Böylece Topluluk organlarının işlem sürecinde, yapılan işlemin içeriğinin toplumsal cinsiyet perspektifinden de incelenmesi sağlanmaktadır. Komisyon’da Eşit Fırsatlar Birimi ve Avrupa Parlamentosu’nda Kadın Hakları Komitesi, Topluluğun işlem sürecini toplumsal cinsiyet bakımından etkileyecek siyasal birimler olarak işlev görürler.⁵⁹

AB organlarının kadına karşı şiddeti önlemeye ilişkin girişimlerinde öncü rolü, Avrupa Parlamentosu oynamıştır. Komisyon’un işyerinde cinsel tacizin önlenmesine ilişkin bir tavsiye kararı bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen, *Daphne* programının kurulması hakkındaki Topluluk kararı, özgül olarak kadına yönelik şiddet sorununa değinen bir belgedir.

“Kadın Haklarının İhlali Hakkındaki Avrupa Parlamentosu Kararı”,⁶⁰ kadın haklarını “evrensel insan haklarının” “ayrılmaz, devredilmez ve içsel bir parçası” sayar. Kararda, üye devletlere Pekin IV. Dünya Kadın Konferansı’nda üstlendikleri yükümlülöklere uyma⁶¹ ve

⁵⁶ ATA’nın Amsterdam Antlaşması ile değışen metninde 13. maddesi.

⁵⁷ ATA’nın Amsterdam Antlaşması ile değışen metninde 2. madde.

⁵⁸ ATA’nın Amsterdam Antlaşması ile değışen metninde 3. maddenin 2. fıkrası.

⁵⁹ Ayrıntılar için bkz. POLLACK / HAFNER-BURTON (1).

⁶⁰ Official Journal C 115, 14.4.1997; Bull. EU 3-1997, Human Rights 2/10, 1.2.2.

⁶¹ Aynı yönde bkz. EP Resolution on the 4th World Conference on Women in Beijing, Bull. 9-1995, 1.3.122 ve 1.3.123; Commission communication to the Co-

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na sundukları raporlarda kadın haklarının ihlaline özel bir önem verme çağrısı yapılmaktadır. Parlamento "Avrupa Çapında Kadınlara Karşı Şiddete Sıfır Hoşgörü" başlıklı kararında da, 1999 yılının "Avrupa Kadınlara Karşı Şiddete Hayır" yılı ilan edilmesini ve bu çerçevede bir kampanyanın başlatılmasını önermektedir.⁶² Bu karar, kadın haklarına saygı konusunun üçüncü devletlerle yapılacak tüm antlaşmalara eklenmesi gereğini de vurgular. Parlamento ayrıca, Pekin Bildirgesi'nin uluslararası bir antlaşmaya dönüştürülmesi isteğini yansıtır. Öte yandan, üye devletlerin, cinsiyete dayalı şiddete uğramış kişileri koruyacak ve cinsel tacizi önleyecek özel düzenlemeleri, ulusal hukuk düzenlerine kazandırmaları gereği vurgulanır. Şiddet mağdurları konusunda çalışacak kamu görevlerinin ve bu tür davalara bakan yargıçların özel eğitimden geçmesi, kadın bedenini "nesne" gibi gören anlayışın tasfiyesi için okul eğitiminin gözden geçirilmesi, pornografiyle mücadele, şiddet mağdurlarına yirmi dört saat içinde ulaşacak yardım ağları kurma, sivil toplum örgütleriyle işbirliği, şiddet mağduru ya da şiddete uğrama korkusu altında yaşayan kadınların iltica ve göç konusunda özel bir statüden yararlanması da, Avrupa Parlamentosu'nun önerileri arasında yer almaktadır.

Avrupa Parlamentosu'nun önerisi doğrultusunda, 1999/2000 yılı kadınlara karşı şiddeti önlemeye ilişkin bir kampanyaya dönüştürülmüştür. Kampanyanın sloganı "kadınlara karşı şiddete sıfır hoşgörü", mesajı ise aile/ev içi şiddeti de kapsayacak biçimde her türlü şiddetin önlenmesinin "mutlak bir öncelik" olduğudur. Kampanya çerçevesinde 1999 yılının Mart ayında, Köln'de, üye devletlerin bakanları düzeyinde aile/ev içi şiddet sorunu ele alınmıştır.⁶³ Kadına karşı şiddet so-

uncil, Parliament and Economic and Social Committee on a new partnership between men and women: equal sharing and participation – the European Community's priorities for the 4th UN World Conference on Women, Beijing, September 1995: COM (95) 221; Bull. 5-1995, 1.3.126; ayrıca karş. European Conference, Madrid, 23-24 November 1998, Follow-up by the Member States of the Platform for Action established at the UN Fourth World Conference on Women, held in Beijing, China in 1995, Adress by Mr. Padraig Flynn, <http://europa.eu.int/comm/dg05/speeches>.

⁶² Official Journal C 304, 6.10.1997; Bull. 9-1997, 1.1.10.

⁶³ Bu konuda, 1998 yılının Aralık ayında Avusturya'nın AB Konseyi dönem başkanı olduğu sırada Viyana'da bir uzmanlar toplantısı yapılmıştı, bkz.

runu Kasım 1999'da Finlandiya'nın Jyväskylä kentinde ve Mayıs 2000'de Lizbon'da yapılan toplantılarda, özellikle üye devletlerdeki yasal gelişmelerin izlemesi ve değerlendirilmesi amacıyla tartışılmıştır.⁶⁴ Lizbon toplantısına sunulan raporda, üye devletlerdeki gelişmelere dikkat çekilmekte ve Avusturya'da aile/ev içi şiddete ilişkin federal bir yasanın yürürlüğe girdiği (1 Mayıs 1997), İspanya'da aile/ev içi şiddetin suç olarak tasnif edildiği (9 Haziran 1999), İspanya ve Finlandiya'da şiddet kullananların mağduru takibini engelleyecek cezai önlemlerin ulusal ceza kurallarına aktarıldığı (İspanya: 9 Haziran 1999; Finlandiya: 1 Ocak 1999), Portekiz'de Bakanlar Kurulu kararıyla aile/ev içi şiddetin önlenmesi konusunda üç yıllık bir planın uygulamaya konduğu aktarılmakta (15 Haziran 1999) ve diğer üye devletlerdeki mağdur ve tanık koruma, adli tıp uzmanları ile polis eğitimi ve kamu oyu bilgilendirme çalışmaları değerlendirilmektedir.⁶⁵ Öte yandan, aile/ev içi şiddetin önlenmesi için, Komisyon kampanya boyunca, hükümet dışı örgütlerle işbirliği içinde şiddet mağdurlarına yönelik yardım ağlarının (helplines) kurulmasını desteklemiştir.⁶⁶

Komisyon, "İşyerinde Kadın ve Erkeklerin Onurunun Korunması Hakkında Tavsiye"⁶⁷ başlıklı işleminde, işyerinde cinsel tacizin açık bir tanımını vermektedir. Buna göre, işyerinde cinsel taciz kadın ve erkeğin işyerinde onurunu ihlal eden cinsel nitelikli istenmeyen dav-

"The European Union holds ministerial conference in Cologne as part of campaign against violence towards women", Brussel, 29 March 1999, http://europa.eu.int/comm/dg_1_a/daily

⁶⁴ Gender Equality, European campaign to raise awareness of violence against women, 2000, http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/equ_opp/violence_en.html

⁶⁵ Study by CESIS (Commission for Equality and Women's Rights) at the request of CIDM (Center for Studies of Social Intervention) within the scope of Portuguese Presidency of the EU, Team: Heloisa Perista / Guida Ramos, Lisbon, April 2000, 5 vd.

⁶⁶ European Campaign Against Domestic Violence: Rationale, http://europa.eu.int/comm/dg_10/women/violence

⁶⁷ Tavsiye kararının Almanca metni için bkz. 92/131/EWG: Empfehlung der Kommission vom 27.November.1991 zum Schutz der Würde von Frauen und Maennern am Arbeitsplatz, ABl. L 49, 24.2.1992, 1-8; bu konuda Konseyin de bir işleminde bulunmaktadır, bkz. Entschliessung vom 29.Mai.1990 zum Schutz der Frauen und Maennern am Arbeitsplatz, ABl. C 157, 27.6.1990, 3.

ranış ya da cinsiyete dayalı herhangi bir davranıştır. Üstün ya da astın yapmış olması, cinsel tacizin varlığı bakımından bir farklılık yaratmaz. Cinsel tacize göz yumulması ve taciz kurbanının etkili bir korumadan yararlandırılmaması, bir Topluluk işlemi olan 1976 tarihli “Kadın ve Erkeklere Eşit Davranma Yönergesine” aykırıdır. Tavsiye, cinsel tacize karşı alınacak önlemler konusunda ayrıntılı düzenlemelere yer vermiş ve üye devletlerin aldıkları önlemler konusunda, Komisyon’u üç yıl içinde bilgilendirme yükümlülüğünü de öngörmüştür. Bunun yanında, tavsiyeye yapılan bir ekle, cinsel tacizin önlenmesinde ve mağdurun korunmasında izlenmesi gereken ilke ve yöntemler de işverenler, sendikalar ve çalışanlar için “pratik davranış kuralları ve önlemler” (“praktische Verhaltensregeln und Massnahmen”) olarak ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Tavsiye, cinsel tacizin insan onurunu zedeleyen yönünü, hem başlığında hem de metnin gerekçelendirme bölümü ve ekte “kişi bütünlüğü” ve “insan onuruna” doğrudan gönderme yaparak vurgulamaktadır.⁶⁸ Cinsel tacize uğrama tehlikesi yüksek olan kadınlar “boşanmış ya da eşinden ayrı yaşayan kadınlar, genç kadınlar, çalışma yaşamına yeni atılan kadınlar, düzenli bir işte çalışmayan ya da deneme süreli sözleşmelerle çalışan kadınlar, alışılmıştın dışındaki işlerde çalışan kadınlar, özürlü kadınlar, lezbiyen kadınlar ve ırksal azınlıklara mensup kadınlar” olarak sayılmışlardır.

2000 yılında Topluluk kararı ile bir programa dönüştürülen *Daphne*, Komisyon çatısı altında kurulan ve 1997 yılından 1999 yılına kadar yıllık bütçe ve planla çalışmış bir inisiyatifti. *Daphne* çerçevesinde şiddet, tıpkı Bildirge’de olduğu gibi geniş anlamıyla ele alınmıştır. Böylece cinsel suistimalden aile/ev içi şiddete, ticari sömürüden okullardaki tehdit ve sindirme amaçlı konuşmaya, insan ticaretinden özürlü kişilere, göçmenlere ve diğer “şiddete maruz kalma tehlikesi altında bulunan kişilere” uygulanan cinsiyete dayalı şiddet, *Daphne*’nin şiddet kavramına girmiştir.⁶⁹ Bugün *Daphne*, Komisyonun öneri-

⁶⁸ Komisyon’un tavsiyesinin gerekçelendirme bölümünün 5. paragrafı; Ekin “Giriş” bölümünün 3. paragrafı.

⁶⁹ The Daphne Programme (2000-2003) (Daphne Programı), http://www.europa.eu.int/comm/justice_home/project/daphne, 1. Daphne’nin inisiyatiften programa dönüşmesi süreci için bkz. Community preparatory acts: Proposals, Documents 599PC0244, 599PC0082, 598PC0335. Bu metinlere de internet üzerinden ulaşılabilir: “<http://europa.eu.int/eur-lex>”.

si üzerine, bir Topluluk "kararıyla" dört yıllık (1 Ocak 2000-31 Aralık 2003) bir programa dönüştürülmüştür.⁷⁰ Programın amacı, çocukların, gençlerin ve kadınların fiziksel ve ruhsal sağlığının üst düzeyde korunmasıdır. Program, şiddete karşı koruyucu önlemleri alma ve mağdurların rehabilitasyonunu destekleme amacıyla hükümet dışı örgütlere ve diğer örgütlere destek ve yardım sağlayacaktır

SONUÇ

İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi'nin kamusal kaynaklarla desteklenmesinin, Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin önlem paketiyle, Pekin Eylem Platformu'nun stratejik hedefleriyle ve AB'nin özellikle olumlu eylem kategorisine giren ve şiddet karşıtı ulusal girişimlere mali kaynak aktaran politikasıyla uyumlu siyasal bir tercih olduğu açıktır. Türk hukuk düzeninde, toplumsal şiddeti besleyen geleneksel anlayışa dayalı hukuk kurallarının halen varlığını koruduğu düşünüldüğünde, Merkez'e mali destek verilmesi halinde dahi, sorununun giderilebilmesi kuşkuludur. Ancak böylesi bir sonuç, mevcut yasal paradigmanın siyasal elitler katında sorgulanmasına neden olabilir. Bu sorgulama sürecinin de, Türk hukukunda kadının insan onuru ile maddi ve manevi varlığını, genel ahlakın değil, kişi hak ve özgürlüklerinin üstün bir gereği sayacak yasal kuralların hazırlanmasına veya eski kuralların ayıklanmasına öncülük etmesi olasıdır.

⁷⁰ Decision No 293/2000/EC of the European Parliament and the Council of 24 January 2000 adopting a programme of Community action (the Daphne programme), Official Journal L 34/1, 9.2.2000.